

TERZIJDE

DE TERUGKEER VAN KONING UBU

Een reusachtige witte hand ligt op een lege binnenplaats. De afgevalen hand van een vergeetachtige god, aangestaard door enkele honderden ogen vanop een rijzige tribune. Deze eenzame hand is het enige decor voor *Ubu roi*, het stuk uit 1888 van Alfred Jarry, dat Bernard Sobel encsceneert voor het Festival van Avignon 2001, op de speelplaats van het lyceum Saint-Joseph.

Op die manier keert Ubu terug naar zijn oorsprong. Jarry schreef *Ubu roi* als bewerking van *Les Polonais*, de burleske waarmee zijn schoolkameraden Charles en Henri Morin hun leraar fysica op het lyceum van Rennes onsterfelijk belachelijk maakten. De grap is samen met zijn slachtoffer - Monsieur Hébert, getransformeerd tot *le P. H.* (Père Hébert) door de broers Morin, vervolgens Ébé, vervolgens Ubu - de geschiedenis ingegaan. Ubu's eerste woordje op de scène, het fameuze "Merdre!", maakte furore bij de première te Parijs in het Théâtre de l'Œuvre, op 10 december 1896. Niet enkel werd het publiek uitzinnig (Jarry zou zelf een deel van het heen-en-weer-geschreeuw georchestreerd hebben), eveneens tekenden de theaterhistorici Ubu's kreet op als de geboorteschreeuw van de twintigste-eeuwse avant-garde. Ubu's ongewassen, corpulente verschijning gooidde de poorten open. Zijn obsceniteit schafte de schaamte af, en het theater zou nooit meer hetzelfde zijn.

Wat Vader Ubu juist op de scène uithaalde om zo snel tot zijn historische dimensie aan te dikken is niet met één woord te duiden. "De handeling die nu zal beginnen", zo kondigde Jarry het stuk aan, "speelt zich af in Polen, dat wil zeggen Nergens." *Ubu roi* beperkt zich geenszins tot een scholierenparodie op de opgeblazen autoriteit van een leraar fysica, maar vergrijpt zich in zijn wervelstorm van theatrale dwaasheden aan alles. Vader Ubu is aan het begin van het stuk trots op zijn positie als officier in het leger van koning Venceslas, maar blijkt al gauw te traag van begrip om Moeder Ubu in haar suggestieve opmerkingen te volgen, die erop aansturen de koning te vermoorden. Pas als ze hem voor de geest brengt dat hij als koning van Polen dikwijls *andouille* (worst of hansworst) zal kunnen eten, met een koets door de straten rijden en zich een paraplu aanschaffen, maakt hij zich blij voor de misdaad. Het stuk zet zijn parodie op *Macbeth* verder met de moord op Venceslas en Ubu's staatsgreep in Polen (waar hij zich tracht rijk te maken met belastingen op huwelijken en overlijdens), waarna de onvermijdelijke revolutie volgt en Koning Ubu, gezeten op zijn "paard van phynanciën", het Russische leger moet bevechten. Met die ene parodiërende beweging trekt *Ubu roi* echter een scheur in het canvas van een hele flank van de wes-

terse cultuur. Ubu komt op als een held, maar zijn heldendaden blijken voornamelijk te bestaan uit gebralde vulgariteiten en steevaste vluchtpogingen bij het minste gevaar. Ubu is machtig, en groeit doorheen het stuk nog in macht, maar zijn grootste beslissingen zijn die van een debiel (zoals het gevechtsplan dat hij opstelt tegen het Russisch leger, vervolgens zelf verknoeit omdat het elf uur is en hij niet gelooft dat de Russen vóór het middageten zullen aanvallen).

Koning Ubu was dus niet enkel Jarry's uitgelezen schurk om de broek van de autoriteit te bevuilen, maar eveneens die van de beschaving (voor zover zij een lofzang is op de autoriteit) en tenslotte ook die van de representatie van de beschaving, het theater. Van nu af aan kon geen koningspaar meer aantreden op een burgerlijke scène zonder blozende kaken. *Ubu roi* zette in zijn onbeschaamdheid een volledig deel van de Parijse samenleving gevangen in een spiegelpaleis van onverbidelijke grappen.

Maar kan een grap scherp genoeg zijn om ze 105 jaar na datum nog eens opnieuw te vertellen? De Franse regisseur Bernard Sobel meent in elk geval van wel. Getuige zijn in verschillende aspecten grootse opvoering van *Ubu roi*. Groots als één van de koningsvoorstellingen van Avignon 2001, uitvoerig besprenkeld met aandacht door het publiek en de media. Groots in cast: de overgave waarmee Denis Lavant zijn dronken en geniaal stupide Ubu neerzet is overweldigend. Flore Lefebvre des Noëttes is de bloedmooie Moeder Ubu die hem en de toeschouwer verleidt, in komisch contrast met Ubu's denigrerende "Moeder Ubu, je bent zo lelijk vandaag, is het omdat we gasten hebben?" Slechts met enkele opflitsende gesten van monstrositeit ontaardt ze in de slet van de laatste scène (het slotfeest op het schip, door Sobel als een cruise geënceneerd) waar ze in badpak flirt met Ubu's trawanten, de Palotins. Sobel aspireert evenzeer grootsheid in zijn bewerking. Vóór het eerste aantreden van Vader Ubu en zijn beschonken "Merdre!" weerklinkt de Internationale boven de lege witte hand. Met het luide gekraak van een beeldenstorm vallen er drie vingers af. Dit is het tijdperk van de afgebrokkelde ideologieën, maakt Sobel ons duidelijk, en in de gedaante van Ubu komt al het lachwekkende en wrede van de Geschiedenis die ze schreven aan het licht. De gewelddadige kapitein Bordure in het uniform van een Frans officier uit de oorlog in Algerije; de boodschapper, die als een postbode uit een film van Jacques Tati komt binnengereden; het trompetgeschal van Ubu's hofhouding dat eindigt in wanklanken, parodie op de trompetten van het Festival van Avignon; het Charlie Chaplin-gehalte van Ubu en zijn soldaten; de samenzweerders rechtstreeks uit een film noir geplukt. Met elk detail van de encenering lijkt Sobel te willen benadrukken dat Ubu nog veel meer thuishoort in de twintigste eeuw dan in zijn eeuw van oorsprong, en dat hij het perfecte instrument vormt om kritiek te leveren op de politieke wangestalten van de net voorbije eeuw.

Snijdt het instrument echter vaardig genoeg? Sobels voorstelling spoelt groots en luid als een magnifieke golf over het publiek, maar dient voor zijn trefkracht een beroep te doen op een uitgebreid netwerk van culturele referenties. Allereerst de referentie van de tekst van Jarry zelf, laat ik er nogmaals aan herinneren: een scholierengrap uit private kring geschreven in de negentiende eeuw. Denis Lavant, die als Ubu het grootste deel van de tekst voor zijn rekening neemt, schreeuwt zijn replieken twee en een half uur lang met schorre, dronken stem, wat niet alleen de verstaanbaarheid maar ook de irritatiedrempel van het oor op de proef stelt. Alleen een goed en gewillig verstaander, die *Ubu roi* niet enkel apprecieert maar bij voorkeur de dag voordien nog eens herlezen heeft, kan de stroom van grollen en onvoorstelbaar flauwe woordspelingen helemaal volgen. Op deze onderlaag bouwt Sobel dan nog eens zijn eigen wrange grappen en verwijzingen, zoals de oorlog tussen het Poolse en Russische leger die verslagen wordt als een voetbalmatch, een welgerichte maar misschien al te uitgeknipte sneer naar de door en door gemediatiseerde oorlogen van de voorbije decennia.

Sobels engagement, in de Franse krant *Le Monde* nadrukkelijk (en bijna met een zweem van sensationalisme) communistisch genoemd, zorgt er echter niet voor dat zijn *Ubu roi* als een licht ontvlambaar pamflet onder ogen komt gedwardeld. Veeleer wordt het de toeschouwer als een dik en verboden boekwerk in de handen gedrukt. De veelvoudige splendeur van de voorstelling ten spijt vraagt ze ons in de grond haar aandachtig te lezen, veeleer dan op te gaan in het betasten met vingers, oren en ogen van de scenische rijkdom. (Beste getuige hiervan is het relatief stille gelach op de tribune, in acht genomen een publiek van ongeveer vierhonderd vijftig mensen en een tekst zo hilarisch als die van Jarry.) Een mooi symbool voor de ambiguïteit van deze voorstelling is de enorme witte hand waarop, -onder en -tussen de acteurs zich voortdurend bewegen. In de eerste plaats is het een lumineus en verregaand esthetisch decoridee van Sobel: de hand is het eiland van ongebreideld ubutisme waarop de personages zichzelf opgesloten hebben. Tegelijk forceert deze aanpak de kosmos van Ubu naar binnen. Niet alleen als kosmos van theater maar ook als kosmos van kritiek slaat het stuk voortdurend op zichzelf terug. Intellectualisering van Jarry's boerse steek onder water? De inwendige schittering van *Ubu roi* is er door deze gebalde bewerking in elk geval alleen stralender op geworden. Wellicht verhindert ze tegelijk ook dat de voorstelling resoluut op de toeschouwer toe kan stappen en hem bij de keel grijpen.

Thomas CROMBEZ

Ubu roi van Alfred Jarry op het Festival van Avignon, in een regie van Bernard Sobel.

VAKGROEP
KUNST-,
MUZIEK- &

THEATERWETENSCHAPPEN